DE GODSDIENST DER BOSCHNEGERS

DOOR

L. JUNKER

II

In de navolgende regels maakt de lezer kennis met twee godsdienstuitingen, die ik niet van elkaar ter afzonderlijke bespreking scheiden kan. Hare grenzen loopen zoo verward in elkander, dat deze onmogelijk vast gelegd kunnen worden. Animisme en fetischisme zijn bij de Afrikaners, dat zijn toch de boschnegers, in elkaar gegroeid tot eene bijzonderen vorm van godsdienst. De met zielestof vervulde voorwerpen van wie magische kracht uitstraalt worden werkingen en attributen van den fetisch, of de geestenmacht van den laatste kiest zulke voorwerpen uit om zich door dezen te manifesteeren, terwijl al de met dezen godsdienst in verband staande handelingen, onder het beginsel der toovenarij staan.

De reiziger ontmoet op een der Bovenrivieren een korgaal, bemand met een aantal boschnegers, mannen, vrouwen en kinderen, wier gezichten, armen en beenen met witte of andere aarde dik besmeerd zijn. Zij zijn op reis naar Bakrakondre, het benedenland der kolonie waar de blanken wonen. De blanke op zich zelf is een wezen, waarvan altijd gevaar voor den boschneger uitgaat. Behalve dit gevaar zijn zeer vele andere booze invloeden te vreezen. De creoolnegers beschikken over wisi, eenige plaatsen van de benedenrivier worden door lebas bewoond en tusschen Chatillon en de eerste eilanden van de Suriname leeft in het water een zebra ¹⁾, die onheil aanbrengt.

¹⁾ Hoe de bewoners van de Suriname aan den naam van dit bijgeloof gekomen zijn kan ik niet te weten komen.

Ik zelf heb eenige malen in genoemde streek zeekoeien zien opduiken,

Tegen al deze denkbeeldige gevaren beschermt de aarde van den geboortegrond. Voor het gebruik ervan worden geene bezweringen uitgesproken; hier doet dus alleen zielestof de werking en hebben wij dus te doen met een zuiver animistische uiting.

Meestal heeft de boschneger, wanneer hij op reis is, in zijn korjaal nog een zwarte pot ¹⁾ of eene kalebas met kruiden die in water worden bewaard en veelal in staat van rotting verkeerden. Deze kruiden hebben beschermende en geneeskrachtige werking, met het stinkende water wast zich de boschneger soms heel dikwijls, anders slechts des ochtends. Ook voor dit water, dat de magische kracht uit de planten trekt, is het vorenstaande van toepassing.

Anders wordt het geval, wanneer de boschneger de aarde of de planten uit den pot neemt, die op bijna iederen particulieren fetisch staat. In dit geval is er ook geestemacht aanwezig, want de inhoud van den pot op den fetisch geplaatst, wordt verondersteld van den geest die in de figuur aanwezig is, doortrokken te zijn.

Terwijl men aan een aantal voorwerpen, zooals de genoemde, aan ijzer, schelpen enz. de kracht toekent invloed uit te oefenen, of vreemde, kwade invloeden af te weren, staat deze kracht toch nooit in verhouding tot de macht die een geest uitoefent.

Voorwerpen in welke door bezwering, door tooverkunst geestesmacht wordt gebracht, noemt men gados. Bijna iedere boschneger bezit, tenminste in den vorm van een amulet, een of meer fetischen. (Gados). Men kan dus veilig zeggen het: fetischisme is de hoofdgodsdiens der boschnegers.

Tot fetisch kunnen alle slechts denkbare voorwerpen

doch kon nooit tot schieten komen, zoo vlug doken de beesten weder onder. Men heeft mij ten strengste gewaarschuwd erop te schieten daar de geest van den zebra mij anders op den derden dag na zijne aanranding komt halen. Met een indiaan is het reeds gebeurd; hij stierf drie dagen nadat hij een schot op het beest gelost had.

¹⁾ Deze potten welke de vrouwen, wonende in de Gransaramacca bakken, zijn zeer gezocht, ook door stadsbewoners, omdat hunne kracht de kracht van daarin getrokken medecijnen versterkt.

dienen, d. w. z. in alle voorwerpen kan door tooverkracht een geest gebracht worden. Zelfs menschen, dieren en onderdeelen van het terrein kunnen tot fetisch worden.

In zijn fetisch gelooft de boschneger zoo lang als hij van dezen blijken van goede gezindheid ontvangt.

Vaak ontmoet men ruw uitgesneden stukken hout, wier bovendeel een menschelijk hoofd moet voorstellen, welke achteloos aan den weg staan of liggen. Het zijn verlaten fetischen die herhaaldelijk blijken hebben gegeven door den geest verlaten te zijn.

Niet altijd neemt de boschneger een stuk hout voor de woning van een geest, die hem dienstbaar moet zijn. Aan de monding van de Coermotibo vond ik den schedel van een pingo, die omringd door talrijke vlaggen en voorzien van alle offergelegenheden, aldaar de stervelingen verhoorde.

De Grantata, waarover wij het later nader zullen hebben, is een wit pakje, dat vele voorwerpen behelst, welke in de geschiedenis der Aucaners eene rol hebben gespeeld.

Een hoop aarde stelt den Kadeesa der Nassynegers voor.

Niet ieder boschneger is in staat fetischen te vervaardigen. Personen, die de macht bezitten geesten te bezweren en dezen den menschen dienstbaar te maken, staan in hoog aanzien. Volgens eenige Saramaccaners wordt zulk een toovenaar Oeka genoemd.

Ik wees er op, dat Kanape de opperpriester van den Grantata, amuletten, libitétéi genoemd, aanmaakte en vroeg of hij daarom een Oeka genoemd moest worden. Men bevestigde dit. De fetischen worden zoowel gado als obia genoemd en is het woord obiaman wel het meest in gebruik om een dienaar der zwarte kunst aan te duiden. Beide woorden obia en obiaman worden meestal niet goed begrepen. Algemeen is in de Kolonie de meening verspreid, dat een obiaman een slechte toovenaar is, die ongeluk en ziekte op verlangen en tegen betaling kan aanbrengen, zich somtijds ook er toe leent een tegenstander of concurrent van de baan te schuiven en die in staat is personen en geheele lichamen zoodanig te beïnvloeden dat zijn cliënt een gewenscht doel bereikt.

Deze meening heerscht echter volstrekt niet bij de boschnegers; integendeel een man die zich tot genoemde praktijken leent wordt wisiman genoemd, die aan de vervolging van den obiaman is prijsgegeven.¹⁾

Obia is de bescherming tegen wisi. Hoe verschrikkelijk de obia wisi straft komt later bij bespreking van den Grantata duidelijk uit.

Bij beiden, obia en wisi, staat het beginsel der toovenarij op den voorgrond; beiden zijn fetischisme. In de meeste gevallen gebruikt de wisiman voorwerpen die aan den persoon toebehooren, aan wie onheil zal worden toegebracht, het liefst diens onderkleeren, om, of den geest die benadeeld zal worden in zijne macht te krijgen, of om in deze voorwerpen de macht te tooveren, die schade moet doen of invloed uitoefenen. Dat neemt niet weg, dat er meer dan genoeg bedriegers zijn, die aan hunne cliënten voorgeven, dat de onder hunne macht staande geesten, ook zonder in het eene of andere voorwerp te zijn getooverd, het beoogde doel kunnen bereiken.

Aan de fetischen moet voortdurend worden geofferd of zooals men zich uitdrukt, de bezitter van een fetisch moet den geest dienen. Geschiedt dit niet dan verlaat de geest den fetisch of de geest werkt niet meer naar wensch; de geest kan zelf door overtreding van een zijner geboden zoo ver worden gebracht, dat hij zijn meester doodt.

De amuletten zijn in de meeste gevallen kleine vierkante zakjes die aan een koord om den hals worden gedragen. Dikwijls bestaan deze uit een enkele kleine schelp, papamonie genoemd, of uit een stukje gesneden hout.

Den honden worden soms eveneens amuletten omgehangen; in ieder geval heeft dit plaats bij jachthonden. Voor de geweren worden meestal amuletten gebruikt, welke uit een snoer aan elkander geregen kleine schelpen (papamonie) bestaan.

Ook de Kandoe moet als fetisch beschouwd worden. De obia, welke dezen naam draagt, dient om het eigendom te beschermen. De onmogelijkste voorwerpen dienen

¹⁾ De obiaman wordt bij de aucaners Loekoeman genoemd. loekoe = zien, dus zieners of toovenaars.

als kandoe. De boschneger plaatst de laatste aan de deur van zijn huis, wanneer hij op reis gaat, op alle voorwerpen die hij ergens achterlaat, hij hangt deze aan zijne vruchtboomen, enz. Hoe groot het geloof in den kandoe is bewijst het volgende. Ik had naar de Pikien-rivier een christen van Bootopassie medegenomen. Op de terugreis deed ik Malobbi aan om aan den watergod Tonné een bezoek te brengen. Op het dorp woonde vroeger de vader van Lodewijk, den boschneger van Bootopassie. Eerstgenoemde had aldaar sinaasappelen geplant en de boomen hingen vol met rijpe vruchten. Ik zond Lodewijk om eenige te plukken. Hij deelde mij mede, dat na den dood van zijn vader de boomen aan een familielid in de vrouwelijke lijn waren toegewezen en dat deze persoon een gevaarlijke kandoe aan de boomen had opgehangen. Aan den mooisten boom hing een hoorn van eene koe. Lodewijk was niet ertoe over te halen om slechts den boom aan te raken, het zoude hem kwaad doen, zoo verzekerde hij. Ik moest maar zelf wat vruchten plukken. Omdat ieder den geest vreest, die in den kandoe woont, is alle eigendom, dat ervan voorzien is veilig. Tot de godsdienstuitingen, die bij alle stammen worden aangetroffen moeten nog de gebruiken van de kina en den koenoe worden gerekend. Bijzonder de laatste is van groote beteekenis voor de samenleving en wel een van de hoofdoorzaken, die den hoofden de uitvoering van het gezag bijna onmogelijk maakt.

Onder kina verstaat men eene reeks verbodsbepalingen, wier overtredingen grootendeels door geesten worden gewroken op den overtreder, en niet zooals bij den koenoe, die zelf als straffer optreedt en de familieleden van den schuldigen boschneger treft.

Vele dezer bepalingen zijn van hygiënischen aard en komen gedeeltelijk overeen met hetgeen men in de kolonie treef noemt, andere herinneren aan de gebruiken, welke aan totemisme zijn verbonden (het vleesch van een bepaalde diersoort mag niet gegeten worden).

Andere weder regelen de werkzaamheden bij het planten, den houtkap enz. De kina kan dus slechts gedeelte-

lijk als een godsdienstig gebruik worden beschouwd. In „Eenige mededeelingen over de Saramaccaners” komen voldoende voorbeelden voor om zich een begrip te vormen omtrent de kina en behoef ik hier niet verder op het onderwerp in te gaan.

Van al de voorstellingen welke zich de boschnegers omtrent bovenzinnelijke machten van wie zij zich afhankelijk gevoelen en aan wier wil zij onderworpen zijn, gevormd hebben is de voorstelling van den koenoe de somberste. Onmeedoogend, redeloos grijpt de niet nader beschreven wordende macht, wier herkomst even duister is als de wijze van hare wraakoefeningen, in het leven der gemeenschap. Een geraffineerder strafstelsel, dat aan de wraak de grootst mogelijke concessies verleent, is ondenkbaar. Van geslacht op geslacht plant zich de vloek voort, die ontstaan door eene veronderstelde misdaad, voor ontelbare misdaden als dekmantel dient ¹⁾). Onderzoek naar de doodsoorzaak van overleden personen is op de aanwijzing dat een koenoe in het spel is, ongeoorloofd. En wie doet deze aanwijzingen? Lijken, de kromantigado en andere winti. Doch laat ons van voren af beginnen.

Koenoe zou ik willen vertalen met bloedwreker. De vloek wordt door geene enkele godheid of geest uitgesproken, hij ontstaat geheel uit zich zelve.

Het onbeduidendste geschil tusschen twee personen kan een koenoe in het leven roepen, wanneer kort daarop een der beide personen sterft en, zooals reeds boven gezegd is, het lijkt verklaart, dat zijne tegenpartij door bovennatuurlijke middelen het overlijden veroorzaakt heeft. Wordt een der personen ziek en is bij de ziekte een winti geraadpleegd, die als oorzaak der ziekte wisi heeft opgegeven, dat den zieke door de persoon, met wie hij het geschil heeft gehad, is toegediend, dan is voor het geval dat de dood volgt alles zonneklaar bewezen. De koenoe is geboren, de vloek treedt in werking.

De bewoners van een dorp hadden gemeenschappelijk

¹⁾ Bij den Koenoe zijn Schillers woorden van volkomen toepassing.

„Es ist der Fluch der bösen Tat Dass sie fortzeugend Böses muss gebären”.

oerwoud opengekapt voor het aanleggen der kostgronden. Bij verdeling in perceelen, welke de enkele bewoners zouden beplanten, kregen twee vrouwen ruzie over de grenslijn tusschen de hun toe gewezen gronden. Een der vrouwen werd kort daarna ziek en stierf. Als moordenaar, want zoo moet men zeggen, werd de andere vrouw door het lijk aangewezen, de geest van de overleden vrouw werd koenoe voor haar. Het laatste zeg ik, maar het is volgens boschnegeropvatting niet juist, want de jorka wordt geen koenoe, laatstgenoemde schept zich zelve om de misdaad. De boschneger zegt „a dede tron koenoe fo di otawan” (De overleden persoon wordt koenoe voor degene die haar overlijden veroorzaakt heeft.) Op welke wijze echter, daarvan maakt zich de boschneger geene voorstelling.

Nalatigheid of gierigheid van een persoon tegenover een andere kan ook koenoe verwekken, wanneer geacht wordt, dat de dood van de veronachtzaamde persoon het gevolg van deze of andere ondeugden is geweest.

Een verhaal doet de ronde dat langen tijd geleden een blanke uit het bosch op het dorp Pikien Slee was gekomen. Een familie aldaar nam den man op in hare woning en voorzag in zijnen levensonderhoud. Na eenigen tijd weigerde de familie, zooals men zegt, uit gierigheid, aan den blanke eten te geven. Hij keerde daarom naar het bosch terug en stierf daar door gebrek. Andere bewoners van het dorp vonden het lijk en men maakte uit, dat de doode koenoe voor de inhalige familie geworden was. Op mijne laatste reis naar de Boven Suriname in Maart 1923 had de koenoe van den blanke juist weder een slachtoffer gemaakt en bij deze gelegenheid kwam ik het vorenstaande te weten.

Op welke wijze de koenoe voor de Groot opperhoofden uit den onderstam der Matjan is ontstaan, is vroeger reeds vermeld.

Bestaat koenoe eenmaal, dan kiest hij voor het eerst een persoon als zijn „vertegenwoordiger” uit. De aanwijzing van den drager van den vloek geschiedt of door een winti of door een lid van de familie van de overleden

persoon naar aanleiding van eenen droom. De familiebetrekkingen van den uitvoerder van den vloek erven deze functie op de gewone bij de Saramaccaners gebruikelijke wijze. De boschneger zelf, die met de uitvoering van den wil van den koenoe is belast, draagt hoegenaamd geen verantwoordelijkheid voor de daden van den laatste; hij kan niet helpen, dat de vloek hem gekozen heeft. Hierdoor is de deur geopend voor het plegen van misdaden en afzetterij. De drager van den vloek wenscht bijv. een medeminnaar uit den weg te ruimen, hij kan het ongestraft doen, hij suggereert zich zelven de daad als den wil van den koenoe. Of hij wenscht het een of ander te bezitten. Vlug wordt een bevel van den koenoe aan de gevloekte familie overgebracht en de uitvoerder van den vloek ziet zich weldra in het bezit van het gewenschte.

Kortgeleden overleed de kapitein der domininegers Amadoe. Hij was behept met een vloek, welks drager te Akisiman aan de Pikienrio woont. Bij de boschnegers bestaat het gebruik om drie dagen na het overlijden van een persoon aan de geheele familie een maal te geven; men noemt dit towé njam njam ¹⁾).

De drager van de koenoe liet weten, dat de laatste ook in de towé njam njam wenschte te deelen. Men bemande vlug een korjaal en zond rijst en vleesch naar Akisiman, dat twee dagen reizen verwijderd van het dorp van den overleden kapitein ligt.

De kapitein Abree, wonende op het dorp Goddo, is drager van de Bosman koenoe ²⁾ en helpt het grootopperhoofd Jankoso zodoende de toelage van het gouvernement opmaken.

Bij de boschnegers telt de enkeling in het geheel niet, zijne individualiteit verdwijnt geheel in de gemeenschap, de familie en den stam. De vloek van de koenoe treft dan ook niet alleen den verwekker ervan, de geheele familie van den laatste moet voor de meestal veronderstelde misdaad boeten. Alle tegenspoed, ongelukken, krankzinnigheid, ziekte en dood in de familie worden den koe-

¹⁾ towé njam njam is woordelijk vertaald „eten weggooien”.

²⁾ Zie boven.

noe toegeschreven. Het nooit te bevredigen monster is dan ook de nachtmerrie van ieder boschneger. Is zijn familie met een vloek belast dan kan hem ieder uur de wraak treffen, heeft hij eene groote familie die vrij van een koenoe is dan kan ieder oogenblik voor hem de vloek verwekt worden.

Omtrent het ophouden van de vloek heerschen verschillende meeningen. Terwijl algemeen wordt aangenomen, dat deze van geslacht tot geslacht blijft bestaan, hoorde ik ook zeggen dat met den dood van den veroorzaker van de koenoe deze ophoudt.

Eene bijzondere soort van bloedwraak bestaat bij de Matjannegers. Deze werpt een zoo schel licht op de mentaliteit der boschnegers dat ik niet kan nalaten daarvan mededeeling te doen.

Wordt een Matjanneger door een anderen benadeeld, knoopt bijv. een neger met de vrouw van een ander eenen minnehandel aan, dan wordt hij door de familieleden van den beleedigde gewaarschuwd om op te houden. Is na driemaalige waarschuwing geen gehoor gegeven dan houdt genoemde familie eene vergadering, waarop het geval uitvoerig wordt besproken. Door een lid der familie wordt ten slotte aan den beleedigde de raad gegeven zelfmoord te plegen en aan zijnen jorka te gelasten den beleediger te vermoorden. De boschneger aan wien de raad gegeven is gebruikt daarop een snelwerkend plantengif. Meestal kort na zijnen dood komt dan ook de beleediger te sterven.

Men verzekerde mij dat dit gebruik den in vroeger tijden volkrijken stam der Matjannegers tot op den slechts eenige honderd individuen tellenden stam van heden heeft gedecimeerd.

Tenslotte moet ik nog mededeelen, dat de Saramaccaners zeggen dat pikado (bloedschending) geen koenoe doet ontstaan. De laatste beschouwen zij niet als misdaad doch slechts als zonde. Deze zonde vindt haren wreker in den pikadojorka.

De Saramaccaners beweren, dat bij de Aucaners dezelfde opvatting heerscht en Aucaners wonende aan de Sarakreek bevestigden dit ook.

Ik laat het vorenstaande daarom duidelijk uitkomen, omdat de heer van Lier op bladz. 78 van zijn meergenoemd boekje naar mijne meenig ten onrechte schrijft:

„Is Mekoenoe in hoofdzaak de wreker van bloedzonden, enz. en op blz. 75:

„Het hoofddoel van haar bestaan is het straffen van Pikadoe (bloedzonde”)

Bedoeld wordt de macht, de koenoe ¹⁾.

De voorstelling van de koenoe (Mekoenoe) is geenszins specifiek eene boschneger-aangelegenheid; het grootste deel der Surinaamsche bevolking gelooft aan deze vreeselijke macht.

Ik heb verzuimd in het vorenstaande het verband aan te toonen, dat tusschen de koenoe en het beheersbeleid der hoofden bestaat en zal dit nu doen.

Bij de Saramaccaners heerscht de wantoestand, dat op vele dorpen het gezag onder meerdere hoofden is verdeeld. Er zijn, zooals op Goddo en Ganzee, dorpen waar vier Kapiteins wonen.

De politiek welke in vroeger jaren, geheel en al in tegenpraak met het vredesverdrag, dat tusschen het Bestuur en den stam werd gesloten, het goed heeft gevonden honderden Kapiteins te benoemen zal ik maar buiten beschouwing laten.

De koenoe, die uit zich zelf reeds gezagbeperkend werkt, wordt door naijver en geschillen daaruit ontstaan, op dorpen waar zich twee en meer hoofden bevinden als het ware gekweekt.

In 1917 vertelde mij de Kapitein Draaiwatra, wonende te Goddo, dat de op hetzelfde dorp wonende Kapitein Grandompie hem blind had gemaakt, terwijl de laatste weer mij ten strengste voor den Kapitein van hetzelfde dorp, Abree, waarschuwde.

¹⁾ Wij hebben hier blijkbaar weder te doen met een begripsverwarring. Herhaaldelijk is mij gebleken dat men nooit op de mededeelingen van een enkelen boschneger moet afgaan. Daarom heb ik de methode gevolgd eene te weten gekomen voorstelling telkens en telkens weder bij andere negers tersprake te brengen. Het is mij hierdoor gebleken, dat bij dezelfde families verschil van opvatting bestaat en men zich moet wachten meeningen van enkelingen als geldig voor de geheele boschnegerwereld te beschouwen.

Zoo is de toestand op vele dorpen en dat hij een zeer nadeeligen invloed op de samenleving, den economischen toestand doch vooral op het gezag, dat door het gouvernement verondersteld wordt aanwezig te zijn, uitoefent behoeft wel geen verder betoog.

(Wordt vervolgd).